

uvijek racionalan, ali je često neproziran, koji mu pomaže da objasni sadašnjost, ali tek kao dio jednog posrednog i dugotrajnog procesa.

Ova pregledna knjiga predstavlja korisnu stručnu literaturu za istraživače historije Balkana, kojima prestoni sličan, ozbiljan napor na putu ka kritičkom revaloriziranju i reinterpretiranju reljefnih i kontroverznih dionica njegove slojevite, ali naučno isparcelizirane prošlosti. ■

Safet Bandžović

Jusuf H. Mujkić, *Zavidovići kroz historiju; Društveno-ekonomski i kulturni razvoj područja zavidovičke općine od polovine XV do kraja XX vijeka*, 1 tom od 1463. do 1941. godine, Zavidovići, 1999., str. 520.

Zaljubljenici u gradove iz kojih su potekli ostavili su nam i monografije od kojih neke predstavljaju značajan doprinos istraživanju regionalne historije Bosne i Hercegovine. Svestrana istraživanja motivisana nekom vrstom moralne obaveze prema užem zavičaju, te solidno poznavanje metodologije rada imala su za posljedicu nekoliko uspješnih ostvarenja, koja nisu značajna samo za potomke pojedinih gradova i krajeva koji se zanimaju za svoje korijene nego i za komparativnu analizu istraživačima gradova, kao i društveno - političkog, privrednog i kulturnog razvoja Bosne i Hercegovine.

Entuzijazam i marljivost autora Jusufa Mujkića, uvjerenog da će svojim djelom sačuvati od zaborava mnoge značajne historijske događaje, činjenice i ljude, bila je pokretačka snaga hvatanju ukoštac sa velikim poteškoćama, tim više što mu historija nije ni struka ni zanimanje. To je rezultiralo višegodišnjim intenzivnim, studioznim i sistematskim radom i traganjem po brojnim arhivima i dokumentima, tragovima u postojećoj literaturi u kojoj se moglo doći do vjerodostojnih podataka o prošlosti jednog teritorijalnog segmenta Bosne i Hercegovine kao što je zavidovički kraj.

Metodološki od općeg ka posebnom, od opće historije Bosne i Hercegovine ka lokalnoj, mikrohistoriji, hronološko-problemski veoma kompleksno, knjiga, već na prvi pogled, odiše autorovim pretenzijama da se unese i objavi sve do čega je pri pomnom "prevrtanju svakog kamena" istraživač naišao, opterećen strahom da će se zaboraviti, a tako i nestati, kao da nije ni bilo, ako se ne zabilježi.

U prvi mah hipertrofija podataka, tabela, mapa opterećuje tekst i udaljava ga od publicističke plastičnosti i životnosti, koja se obično očekuje od monografija koje

osvjetljavaju prošlost jedne mikroregije, sa svojim malim historijama, memoarskim fragmentima i pričama. Međutim, osjetno je da je autor imao u vidu i čitaoca, kome je i namijenio podsjećanje na zavičaj, ponekad i siromašnog historijskim predznanim, ne bi li ga obradovao i probudio mu želju da pronade i razumije, u širem kontekstu, dio prošlosti svojih djedova, historijsku uslovljenost te prošlosti, oslanjajući se i na jednu od težnji ljudske prirode ka otkrivanju iskona.

Danas, kada su mnogi materijalni spomenici dalje i bliže prošlosti u Bosni i Hercegovini uništeni ili nestali, neki krajevi i gradovi izgubili manje više tragove svoga historijskog kontinuiteta, ova knjiga je dobrodošla i radoznalim istraživačima kao svojevrсна zbirka objavljene građe, hronološki i tematsko-problemski sistematizovane i analizirane, značajna kako za historičare tako i za ekonomiste, kulturologe, arhitekte, itd.

Posmatrano u cjelini knjiga Jusufa Mujkića je značajan prilog istraživanju fenomena interakcijskog odnosa čovjeka i prirode u širokom vremenskom rasponu od skoro 500 godina, odnosa u kome se, u uvjetima osmanskog feudalizma, Zavidovići prvi put pominju kao naseljeno mjesto u defterima 1565. godine i Zavidovića koji dobivaju 1910. godine status grada kao direktnoj posljedici industrijalizacije Bosne u austrougarskom periodu. Taj proces je tekao srazmjerno razvoju novog načina proizvodnje, izgradnje modernog saobraćaja i rezultatima migracionih kretanja.

Prostor ušća rijeke Gostovića i Krivaje, uz rijeku Bosnu, na kome će se razvijati naselje Zavidovići, izrazito je šumovit kraj, sa malo obradivih površina, negdje oko 20% početkom XX vijeka. Stoga ne čudi što prvi osmanski zapisi svjedoče o ovome kraju kao o rijetko naseljenom.

Život naroda je bio mnogostruko povezan i isprepleten sa životom šume i brojnim koristima koje je od nje imao. Drvo za izgradnju i pokrivanje vlastitih kuća i gospodarskih zgrada, drvo za ogradu, alatke i raznu opremu domaćinstva, za ogrev, te pašu za stoku, zemljište za svoju poljoprivrednu proizvodnju, zaradu na radu u šumi, sve je to seljak kroz vijekove tražio i nastojao obezbijediti milom ili silom iz šume. Kroz knjigu se, ustvari, kontinuirano provlači nit razvoja šumske privrede i industrijske prerade drveta, sa svim onim promjenama koje karakterišu složena politička, društveno-ekonomska i kulturna kretanja u jednom dugom periodu do početka Drugog svjetskog rata.

Bitna značajka privrednog života Bosne i Hercegovine do 1941. godine je da su prirodni uvjeti bili i ostali značajan faktor privrednog razvoja i formiranja privredne strukture. Privredni, a zatim i urbani razvitak Zavidovića zasnivao se na značajnim šumskim bogatstvima i u kvantitativnom i u kvalitativnom pogledu, obilju kvalitetnog četinarskog i bukovog drveta. Stoljećima za saobraćaj nepristupačne šume

su služile zadovoljavanju osnovnih potreba seoskih domaćinstava sa sertvitutnim pravima drvarenja i pašarenja kao okosnicom društveno ekonomskog odnosa prema šumskim bogatstvima. Prvi pokušaji šire eksploatacije za tržište prvom polovinom 19. stoljeća imali su skromne rezultate jer saobraćajna zatvorenost ostaje neprelazna prepreka plasmanu drvene građe. Izgradnja modernog saobraćaja, pruge Bosanski Brod -Sarajevo, sa željezničkom stanicom u Zavidovićima 1882. godine, bio je bitan preduvjet otvaranju prašuma zavidovičkog kraja za industrijsku eksploataciju šuma i drveta. Te okolnosti su presudno uticale na urbanizaciju i razvoj novih društvenih odnosa, izmijenom demografske slike, promjene i u etničkoj i socijalnoj strukturi. Zavidovički kraj se otvorio prema svijetu i svijet je ušao u taj region. Broj stanovnika se na zavidovičkom području za tridesetak godina od 1879. do 1910. godine povećava skoro za dva puta, od 9.411 na 18.217 stanovnika. Višenacionalni i konfesionalno šarolik sastav stanovništva je jedna od karakteristika Zavidovića kao gradskog naselja. Priliv novog stanovništva doprinosi i jezičkom pluralizmu kraja. Pored domaćih čuje se i više stranih jezika: njemački, mađarski, talijanski, ruski, poljski, slovenački itd. Masovniji dolazak stranih radnika uslijedio je sa izgradnjom pruge dolinom rijeke Krivaje i velikih pilanskih postrojenja "Eissler i Ortlieb" u Zavidovićima 1900. godine. Oni su bili stručna radna snaga koja je opsluživala pilanska postrojenja, željeznicu, žičare i druge saobraćajne tehničke mašine instalirane u šumi za eksploataciju i izvoz balvana. Kroz Zavidoviće je prošlo preko 300 porodica stranih radnika iz Austrije, Italije, Poljske itd. Promjene u ekonomsko-socijalnoj strukturi, na koje autor vrlo predano obraća pažnju, potkrepljujući ih svim raspoloživim statističkim podacima do kojih je mogao doći, najbolji su indikator kako je industrijska eksploatacija drveta unijela posebnu dinamiku u životu kraja donedavno uspavanog u čauru agrarne zajednice. A kako je od povoljnih i nepovoljnih konjunktura na tržištu drveta ovisio napredak, odnosno stagnacija bosanskohercegovačke drvene industrije, jasno je kakav su izuzetan značaj po razvoj, stagniranje ili nazadovanje Zavidovića i okolne regije, kao i za Bosnu i Hercegovinu u cjelini, imale ciklične krize u tempu eksploatacije šumskog bogatstva, prerade i plasmana drveta na unutrašnjem i vanjskom tržištu. Uspon je neosporno bio najveći do početka Prvog svjetskog rata, da bi ta industrija u periodu između dva svjetska rata, kao naglašeno eksportna, bila podložna svim onim promjenama koje je donosilo ćudljivo vanjsko tržište.

Zavidovička pilanska postrojenja, među kojima je najznačajnija "Krivaja", a od 1937. godine "Šipad-Krivaja", u periodu od 1899. do 1941. godine prerezala su 10,980.600 m³ oblovine, od toga četinara 9,839.600 m³, a bukove oblovine 1,141.000 m³. Malo je mjesta u kojima je za četrdeset godina tolika količina drveta obrađena, te su Zavidovići, s pravom, nazvani grad drveta.

Rekonstrukcija razvoja šumske privrede jedne regije nije jedina od osobitosti ove knjige koju treba posebno istaknuti. Taj problem obradio je, široko, duboko i detaljno i Branislav Begović u svojim studijama o šumskoj privredi u Bosni i Hercegovini. Važno je istaći da je autor Mujkić uspio da svoje opservacije izvuče iz okvira samo šumske privrede zavidovičkog kraja, iako je to njihova najbitnija značajka, i da prezentira razvoj te privrede u kontekstu šire determiniranih društvenih, privrednih i kulturnih kretanja Zavidovića tog vremena.

Gradovi u Bosni i Hercegovini u periodu o kome govori autor Mujkić u svojoj studiji razvijali su se neravnomjerno, s dosta lokalnih i regionalnih obilježja, bilo da se radi o njihovim vanjskim, vidljivim, ili unutrašnjim, manje vidljivim obilježjima. Istraživanja privredne aktivnosti, saobraćaja, socijalne, etničke i vjerske strukture, administrativne, vojne i kulturno-prosvjetne funkcije Zavidovića pokazuju da su se u svim tim oblastima dogodile značajne promjene na razmeđu XIX i XX stoljeća. Uz tradicionalne oblike proizvodnje vezane za agrar, merematno pravo drvarenja kao najčešći oblik iskorištavanja šuma i nasljeđene društvene strukture, industrijskom eksploatacijom drveta i razvojem modernog saobraćaja stvoreni su novi društveni slojevi, domaćeg i stranog porijekla, s drugačijim načinom proizvodnje, primjenom novih znanja, mišljenja i načina života. Urbanizacija Zavidovića, grada koji se razvija u skladu sa novim potrebama i funkcijama, nosi svoje osobitosti i značajke u odnosu na druge gradove u Bosni i Hercegovini. Autor nam pruža mnoge dokaze da su modernizacijski procesi u zavidovičkom kraju do Prvog svjetskog rata imali karakter neusklađenosti i međusobne neravnomjernosti. To je imalo za posljedicu da su se neke promjene po mnogo čemu mogle slobodno nazvati spektakularnim, dok su neki važni segmenti urbanizacije, kao što je moderni vodovod, kanalizacija, električno osvjetljenje, daleko zaostajali od potreba stanovništva novog grada u razvoju.

Nažalost i ova monografija ne doprinosi razjašnjenju mnogih pitanja vezanih za period samoga rata mada podaci koji govore o periodu poslije pokazuju da grad i njegova okolina ne bilježe stope rasta stanovništva, proizvodnje, stočnog fonda itd., karakteristične za prethodni period. Monografska obrada tih općih i posebnih karakteristika umnogome doprinosi komparativnim istraživanjima urbanizacije na bosanskohercegovačkom prostoru i uspostavljanju nedostatne čvršće tipologije gradova. ■

Seka Brkljača